

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת ברכות - דף ב

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

סדר הש"ס

הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות, מאריך לבאר את סדר השתלשלות קבלת התורה, וצורת נתינה לעם ישראל וענין הסדר שסידר רבינו הקדוש את הש"ס. ובין הדברים מתייחס מדוע סדר זרעים הוא הראשון, וכן מדוע מסכת ברכות נבחרה להיות הראשונה, ומדוע הלכות קריאת שמע מתחילים הם את המסכת הראשונה.

וז"ל הרמב"ם "התחיל במסכת ברכות והטעם שהצריכה להתחיל בה, שהרופא הבקי, כשירצה לשמור בריאות הבריא, על תכונה שהיא עומדת עליו, יקדים תיקון המזון בתחלת רפואותיו. ועל כן ראה החכם הזה להתחיל בברכות, שכל מי שאוכל, אין לו רשות לאכול עד שיברך. וראה לסדר בתחלת דבריו ברכות, כדי לתקן המזון תיקון שיש לו ענין. אחר כך ראה לתקן דבריו, כדי שלא יהיה חסר בענין מן הענינים, ולפיכך דבר על כלל הברכות שאדם חייב בהם, על המזונות ועל המצות.

ואין לך מצוה שאדם חייב בה בכל יום, אלא קריאת שמע בלבד. ואין נכון לדבר בברכות ק"ש, קודם שיזכר על ק"ש עצמה, לפיכך התחיל מאמתי קורין את שמע".

המאירי בהקדמתו לש"ס מאריך לבאר בשרשי הדברים, וכאשר בא לבאר את סדר המסכתות סמך ידיו על דברי הרמב"ם בטעמים מדוע רבי הקדוש סידר את הששה סדרים כפי שסדרם, אלא המאירי יש לו שיטה בדרך הלימוד איזה מסכת להקדים, אמנם במסגרת הדף היומי לומדים את סדר הש"ס כפי המקובל בשיטת הרמב"ם בהקדמתו, אבל מסכים המאירי שיש להקדים ללמוד מסכת ברכות מחמת כמה וכמה טעמים.

וז"ל המאירי "הוא אצלי שהיה הענין להתחיל במסכת ברכות לסבות כפולות האחת להיותה ראשונה בסדר הקודם לרבינו הקדוש כמו שכתבנו היותה מונחת בסדר זרעים שהוא הסדר הקודם וראשונה לשאר המסכתיות שבו. והשנית להיות המסכתא היא באה להעיר על ענינים נכבדים מפנות האמונה ביחוד השם ולהתפלל לפניו ולהודות לו ולברכו וזה ענין ראוי להקדימו ולחנך האדם מקטנותו להיות גדולו על זאת התכונה. והשלישית להיות המסכת סובבת על ענינים מתידיים לא יסור חיובם מן האדם רק שעות במספר לא יום שלם בשום פנים והיה בראוי להקדים ענין כזה על כל שאר הענינים. והרביעית על דמיון פתח בריך יאיר להתחיל בברכה ישליו אורחים לשוקדים בהם וגם ברכות יעטה".

קריאת שמע מצווה על כל עם ישראל

אמרו בלשון המשנה, "מאמתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכל בתרומתן". תמה הצ"ח, הרי הדבר פשוט שהאוכלים בתרומה הם הכהנים בני אהרן, מדוע לא כתבה המשנה בקצרה "משעה שנכנסים לאכל בתרומה", והדבר פשוט ליחס הלכה זו לכהנים שהם היחידים האוכלים תרומה.

אומר הצ"ח, בגמ' להלן (ב, ג), נזכר, שיש אומרים שהזמן הראוי לק"ש משעה שהעני נכנס לאכל פתו במלח". שאלו תוס' "ד"ה משעה", אם תחילת החיוב של קריאת שמע 'משעה שהעני נכנס לאכל פתו', הרי יהיה קשה העני עצמו מתי יקרא ק"ש, הרי קודם לכך אין זה הזמן, ובאותה שעה שבא לאכול סעודתו כבר התחייב בק"ש ובתפילה, ואסור לאכל קודם. תרצו תוס', עד שמכיוון לעני את האוכל קורא ק"ש ומתפלל, ואסור לו לאכל לפני ק"ש.

שואל המהרש"א, מדוע תוס' לא הקשו אף על דין המשנה, "הכהנים נכנסים לאכל בתרומתן", מתי כהנים עצמם קראו ק"ש. מבאר המהרש"א שכוונת המשנה נכנסים לאכל בתרומתן כפשוטו של מקרא 'נכנסין לאכל' לא שאוכלים ממש, אלא ראויים לאכילה, הם כבר טהורים. אבל באמת אין להם לאכל כקושיית התוס' שאסור לאכל לאחר שהגיע זמן החיוב.

כיסוד דברי המהרש"א לגבי כהנים, כך מבואר בלשון קודשו של התוס' רא"ש ליישב קושיית התוס', שבדווקא כתבה הברייתא 'נכנס לאכל' ולא כתבו שהעני אוכל בפועל.

הצ"ח מבאר במהלך מחודש את כל הנידון שלפנינו, תוספות בדווקא הקשו רק לגבי העני איך יכול לאכול והרי כבר מחוייב בקריאת שמע, משום שעתה מוטלת על העני מצוות ק"ש. אבל לגבי כהן היה פשוט לתוס' שיאכל תרומה ולא יקרא ק"ש, היות ואכילת תרומה היא מצווה, לכן יכול הכהן לאכל למרות שהגיע זמן ק"ש.

ומשום כך דקדקה המשנה לומר "הכהנים", שלגביהם יש מצוות אכילת תרומה. אבל לגבי נשים שאין להם מצווה באכילה, ואוכלות רק מצד שהם מותרות באכילת תרומה, ומצד שני הנשים מחוייבות בתפילה ובהזכרת יצ"מ, לא יכולות לאכל בתרומה. (ועי' עוד ביאור בצ"ח שהם פטורות מק"ש ולכן בדאי יוכלת לאכל, והיה צד למעט את הכהנים שלא יאכל בתרומה כקושיית התוס' שהרי הם חייבים, לכן דקדקה המשנה וכתבה כהנים. ועי' עוד לגבי המצוה באכילת תרומה, בבית האוצר מערכה א - כ עמ' 224; לצ"ח היה ברור שיש מצווה באכילת תרומה ועי' בדבריו ביצה יט, ב; רדב"ז טו, כב מתרומות תמה דבר היכן ציוונו. ועי' בית הלוי ח"א ג, ז. ח"ג נא, ג שייסד שאין מצווה לאכל

אלא שיהיה נאכל).

שואל הבן היוידע, נהי שנסכים עם חידושו של הצ"ח, שבאופן שיש לפני הכהן ב' מצוות עשה לוקים, ובנידון שלנו זה מצוות קריאת שמע של ערבית, ומצוות אכילת תרומה, וחידוש הצ"ח שיאכל תרומה. עדיין צריך להשכיל, מדוע? מאי אולמיה האי מהאי, מדוע שנתפוס את מצוות אכילת תרומה לעדיפה יותר ממצוות ק"ש, מי חידש לצ"ח, שתרומה קודמת. אמנם היא מצווה, אולם אף ק"ש היא מצווה.

מחדש הבן היוידע, כיון שק"ש היא מצווה כללית על כל עם ישראל, ואכילת תרומה היא מצווה פרטית על שבט הכהונה, מדיני חביבות המצווה, יש להקדים מצווה חביבה יותר, ממצווה כללית. חידושו הוא עצום, ויש לדון בדבריו מחמת כמה גמרות ערוכות ואכמ"ל. אולם כך מחדש, מצוה פרטית קודמת למצווה כללית, באשר היא חביבה. ומעתה מדיני קדימה במצוות, תופסים אנו את המצוה הפרטית, לכן כהן אוכל בתרומה, שהיא מצוה פרטית לגביו, יותר מאשר מצוות ק"ש שהיא מצווה לכלל עם ישראל.

נושא היום: תחילת זמן חיוב קריאת שמע של ערבית

התנא של המשנה למד חיוב קריאת שמע מ"בשכרך ובקוקר" ועל זה שאל מחתי מתחיל זמן החיוב, ומחמת פסוק זה התחיל לבאר הלכות ק"ש של ערבית לפני הלכות ק"ש של שחרית. ונ"א שהתחיל בשל ערבית מחמת הנזכר בברייתא העולם "והי ערב ויהי בוקר יום אחד", אמנם לאחר שהתחיל בק"ש של ערבית המשיך לבאר ק"ש של שחרית, ובפרטי ההלכות היות וכבר הזכיר את של שחרית המשיך לבארם.

זמן תחילת חיוב ק"ש של ערבית (סה"כ ח ביאורים) **(א) בלשון המשנה** [1] מבואר "משעה שהכהנים נכנסים לאכל בתרומתן", לפי המבואר בגמ' הכוונה לצאת הכוכבים, ואגב הלכות ק"ש שמענו **עוד הלכה**, שכהן שנטמא וצריך להיטהר לאחר שטבל והעריב שמשו "וטהר" כלומר ירד היום ובא צאת הכוכבים) מותר באכילת תרומה, **ולא צריך להמתין** עד אור הבוקר למחרת כמו באכילת קודשים, שמותר בהם לאחר הבאת קרבן (כגון זב בעל ג' ראיות). הפסוק ממנו למדו הלכה זו "ובא השמש וטהר" וביארו בגמ' שכל חלקי הפסוק מתייחסים לזמנים שבוים **ובא השמש** היינו שקיעת החמה, "וטהר" כלומר ירד היום ובא צאת הכוכבים, **וזה הזמן** המותר באכילת תרומה, **ולא מפרשים** את הפסוק "ובא השמש" היינו היום נגמר, "וטהר" האדם ע"י שיביא קרבנות למחרת היום. **ביאר רבה בר רב שילא**, שאם הכוונה היתה לתרת האדם התורה היתה כותבת "ויטהר". **יש ששאלו** בביאור לשון הפסוק, האם הכוונה לשקיעה וצאת הכוכבים, או לצאת הכוכבים וצאת קרבנות, **ופשטו** מדברי הברייתא שכניסת הכהנים לאכילת תרומה הוא מצאת הכוכבים, א"כ בהכרח "וטהר" מתייחס לצאת הכוכבים.

(ב) רבנן בברייתא א, וכן דעת רבי חנינא בברייתא ג, משעה שהעני נכנס לאכל פת במלח. **במסקנה**, זמן העני מאוחר מזמן אכילת הכהנים (הם לא באותה שעה שא"כ לא יהיה מחלוקת בין רבי חנינא שתלה בעני, בין רבי יהושע שתלה בכהן. ומסתבר שעני מאוחר, שאם נאמר שעני מוקדם מה חלק רבי חנינא שתלה בעני על רבי אלעזר שתלה בקידוש היום). **(ג) ר"ם בברייתא ב**, משעה שבני אדם נכנסים לאכל פתן בער"ש. **(ד) רבנן בברייתא ג**, משעה שהכהנים זכאים לאכל בתרומה וסיומן לדבר צאת הכוכבים. **(ה) ר"א בברייתא ג**, משעה שקידש היום בער"ש. **(ו) רבי יהושע בברייתא ג**, משעה שהכהנים מטהורים לאכל בתרומה. **(ז) ר"ם בברייתא ג**, משעה שהכהנים טובלים לאכל בתרומה, **ומבואר בגמ'** שר"ם סובר כשיטת רבי יוסי שבין השמשות' הוא זמן קצר מאד לפני צאת הכוכבים, א"כ טובלים הכהנים מעט לפני בין השמשות' ומוגדר שהעריב שמשו ומיד צאת הכוכבים. **וזה לא כשיטת רבי יהודה** שסובר שבין השמשות' הוא מהלך חצי מיל, א"כ לא שייך לומר שזמן ק"ש של ערבית הוא בשעה שהכהנים טובלים שהרי היום עוד גדול, ולא מוגדר "בשכרך".

(ח) רבי אחאי או רבי אחא בברייתא ג, משעה שרוב בני אדם נכנסים להסב. [2] **מוכיחה הגמ'** שנחלקו תנאים מהי שיטת ר"ם, שהרי מבואר בשמו שתחילת זמן ק"ש משעה שבגא, נכנסים לאכל פתן בער"ש. **וכן מבואר** בשמו משעה שהכהנים טובלים **וכן בשיטת ר"א** בתשנה מבואר (עי' הארוח) משעה שהכהנים נכנסים לאכל בתרומה, **ובברייתא מבואר** בשמו משעה שקידש היום. ואפשר לומר שאין מחלוקת אלא הנזכר במשנה בגמ' ר"א זה רק על החלק של סוף זמן ק"ש, ותחילת המשנה זה דברי רבנן. **סוף זמן ק"ש של ערבית** (השיטות המבוארות בדף ב) **(א) לר"א** עד סוף האשמורה הראשונה. **(ב) לחכמים** עד חצות (מבואר מדברי ר"ג, וכן בגמ' להלן ד, כ שזה מטעם סייג) **(ג) לרבנן נמליה** עד שיעלה עמוד השחר. **(ד) בברייתא**, עד שעה שהעני עומד להיפטר מתוך סעודתו.

הארות

[1] **בדברי המשנה מזכיר ב' הלכות** ביחס לקריאת שמע: א, תחילת זמן ק"ש. ב, סוף זמן ק"ש. בביאורים של תחילת זמן ק"ש כתבנו שבלשון המשנה מבואר "משעה שהכהנים". **למסקנת הגמ'** בראש דף ג, א מבואר שיש ב' שיטות מי אמר הלכה זו, **שיטה א'** בפשטות זה שיטת ר"א כמבואר בלשון המשנה מאמתי וכו' דברי ר"א, על אף שלשנו כנזכר ב' הלכות הכל מיוחס לדברי ר"א. **שיטה ב'**, תחילת זמן ק"ש זה דברי רבנן, ואח"כ עברו לדון סוף זמן ק"ש, ור"א אמר דבריו עד סוף האשמורה הראשונה.

[2] שיעור הזמן שבגמ' **נכנסים להסב**, ברש"י ד"ה נכנסים משמע שזה הזמן המאוחר לכולם. אמנם **בתוס'** בעמוד ד ד"ה מאמתי משמע שזמן "נכנסים להסב" וזמן "קדש היום" מוקדם יותר ומבואר מוקדם אף לכהן. ועי' מהרש"א ומהרש"ל גירסאות בדברי רש"י.